

Jerzy Romanowicz

Organizacja Polskiej Marynarki Wojennej we Francji i w Wielkiej Brytanii w latach 1939-1947

Przegląd Historyczno-Wojskowy 13 (64)/2 (240), 75-94

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ORGANIZACJA POLSKIEJ MARYNARKI WOJENNEJ WE FRANCJI I WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 1939–1947

Odesłanie w ramach planu operacyjnego „Peking” 30 sierpnia 1939 r. dywizjonu kontrtorpedowców (OORP „Błyskawica”, „Grom” i „Burza”) do Wielkiej Brytanii¹ było uzgodnione pomiędzy Kierownictwem Marynarki Wojennej (KMW) i Admiralicją Brytyjską 30 maja². Nie zostały jednak sformalizowane sprawy administracyjne i kwestia dowodzenia jednostkami polskimi działającymi z baz brytyjskich.

Stan posiadania polskiej floty zwiększył się w wyniku przedarcia się do Wielkiej Brytanii dwóch okrętów podwodnych – ORP „Wilk” 20 września i ORP „Orzeł” 14 października. W efekcie tego, w pierwszym okresie wojny na Zachodzie Polska Marynarka Wojenna nie wymagała odtwarzania, tak jak wojska lądowe i lotnictwo, a jedynie utrzymywania. Od strony organizacyjnej zagadnienia z tym związane pozostawały w gestii ataszatu morskiego Ambasady RP w Londynie.

Szef KMW kontradm. Jerzy Świrski wraz z kilkoma oficerami marynarki wojennej przekroczył granicę rumuńską razem z Naczelnym Dowództwem w Kutach z 17 na 18 września 1939 r. i został skierowany do Braiła. Tam skontaktował się z przebywającymi w Gałaczu kmdr. inż. Stanisławem Rymaszewiczem, który był komendantem bazy przeładunkowej marynarki wojennej, i jego zastępcą kmdr. por. Ignacym Szaniawskim. Postanowiono wbrew zarządzeniom rumuńskim wyjechać do Bukaresztu, aby uzyskać paszporty oraz wize włoskie i francuskie. Stamtąd 3 października kontradm. Świrski wyjechał z żoną i grupą osób pociągiem przez Modenę i Mediolan do Paryża, gdzie dotarł 6 października³. W czasie podróży posługiwał się fałszywym paszportem na nazwisko „Lis”⁴. Następnego dnia został

¹ Dywizjon kontrtorpedowców pod dowództwem kmdr. por. dypl. Romana Stankiewicza dotarł 1 IX 1939 r. do portu Leith w Szkocji. Zdaniem Józefa W. Dyskanta, operacja „Peking” była najtrafniejszą decyzją polskich władz wojskowych. Zob. J. W. Dyskant, *Polska Marynarka Wojenna w II wojnie światowej. Wnioski i doświadczenia z działań bojowych*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1996, nr 1, s. 21.

² *Idem, Polska Marynarka Wojenna w 1939 roku*, cz. 1, *W przededniu wojny*, Gdańsk 2000, s. 45; T. Skinder-Suchcitz, *Rok 1939. Polsko-brytyjską polityką morską*, Warszawa-Londyn 1997, s. 81.

³ S. M. Piaskowski, *Kroniki Polskiej Marynarki Wojennej 1918–1946*, t. 2, Albany 1987, s. 77–78, 87, 97. Z kontradm. Świrskim do Paryża przybyli: kmdr Karol Korytowski z rodziną, kmdr ppor. Marian Wolbek, kpt. mar. Stefan Gebethner oraz por. mar. rez. mgr Leon Śliwiński z żoną i synem. *Ibidem*, s. 95.

⁴ Kontradmiral Świrski otrzymał ten paszport wraz z wizą francuską 26 IX 1939 r. Dokument był wystawiony przez wicekonsula RP w Bukareszcie. W rubryce zawód wpisano „urzędnik”. Zob. Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej – IPMS), sygn. MAR. A.I/17, Paszport Jerzego Świrskiego.

przyjęty przez premiera i ministra spraw wojskowych, gen. dyw. Władysława Sikorskiego, któremu przedłożył meldunek określający zasady funkcjonowania Polskiej Marynarki Wojennej (PMW) w nowej sytuacji⁵.

Konradmiral Świrski stwierdził w meldunku, iż marynarka (...) *jest to jedyna siła zbrojna, którą obecnie Rząd Polski może bezpośrednio rozporządzać, a ponadto – jest to jedyna ostoja polskiej suwerenności*. Postulował on zebranie rozproszonego personelu, aby umożliwić mu wzięcie czynnego udziału w wojnie na morzu, nieszczerzenie wysiłków zmierzających do zachowania okrętów jako czynnika politycznego i prawnopaństwowego oraz ich personelu jako zaczątku przyszłej powojennej marynarki, uczestnictwo w organizowaniu transportów żołnierzy Wojska Polskiego do Francji, a także odrzucenie wszystkich wydatków i wysiłków, które nie są związane z realizacją wymienionych zadań. Czynny udział oficerów, podoficerów i marynarzy powinien wyrażać się uzupełnianiem personelu walczących okrętów, obsadzaniem okrętów odstępowanych Polsce przez Wielką Brytanię i Francję oraz polskich statków nadających się do celów wojennych, a także w służbie na okrętach angielskich i francuskich. Twierdził, że rozproszony personel należy odszukać, sprowadzić i w razie potrzeby dodatkowo przeszkolić. Aby polskie okręty zachowały charakter sojuszniczej floty, należy wykazywać zainteresowanie nimi, uzupełniać ich obsadę i przynajmniej teoretycznie prowadzić rozliczenia kosztów ich utrzymania przez marynarkę brytyjską. Trzeba również dopilnować, żeby *pol-ska bandera wojenna nie zniknęła z morza, czyli żeby wszystkie okręty nie zostały zatopione*. Te osoby, których nie będzie można wykorzystać do walki na morzu ani do pracy w administracji wojskowej, o ile będą przydatne dla przyszłej marynarki, należy zachować w inny możliwy sposób⁶.

O organizacji marynarki wojennej konradm. Świrski pisał m.in.: *Marynarka Wojenna jest z natury rzeczy organizmem odrębnym od wojska, ale w obecnej sytuacji – różnica ta staje się specjalnie duża, bo wojsko ma się dopiero tworzyć i to na obcym terytorium, a Marynarka Wojenna wciąż dalej istnieje i walczy. Dlatego też sprawy Marynarki Wojennej, podlegając Ministrowi Spraw Wojskowych, nie powinny być łączone ze sprawami wojska – przekonywał szef KMW – a tym bardziej Marynarka Wojenna nie powinna wchodzić w skład armii polskiej, tworzonej we Francji – natomiast powinna stanowić całość organizacyjnie równoległą do Armii. Ze względu na dużą rolę polityczną marynarki wojennej dla sprawy polskiej konradm. Świrski zwrócił się do gen. Sikorskiego z propozycją (...) *przyjęcia tytułu Ministra Wojny i Marynarki Wojennej*.*

W efekcie tego 11 października 1939 r. prowizoryczny Wydział Marynarki Wojennej w Ministerstwie Spraw Wojskowych (istniejący od 27 września) otrzymał,

⁵ IPMS, sygn. MAR. A.IV.1, Meldunek konradm. Świrskiego do ministra spraw wojskowych, z 7 X 1939 r. Dokument ten w pełnej wersji opublikowali: T. Kondracki, *Polska Marynarka Wojenna w początkowym okresie II wojny światowej – meldunek konradmirala Świrskiego z 7 X 1939 r.*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska” 1993, z. 7, s. 148–154; *Polska Marynarka Wojenna 1939–1947: wybór dokumentów*, t. 1, oprac. Z. Wojciechowski, Gdynia 1999, s. 57–60; *Naczelne władze wojskowe Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (1939–1945): dokumenty*, oprac. J. Smoliński, Warszawa 2004, s. 18–21.

⁶ IPMS, sygn. MAR. A.IV.1, Meldunek konradm. Świrskiego do ministra spraw wojskowych, z 7 X 1939 r.

⁷ *Ibidem*.

rozkazem gen. Sikorskiego, dawną nazwę: „Kierownictwo Marynarki Wojennej”, a jego szefem został mianowany kontradm. Świrski⁸. W rozkazie tym m.in. czytamy: *Kontr-Admirała Świrskiego wyznaczam na stanowisko szefa Kierownictwa Marynarki Wojennej i podporządkowuję bezpośrednio pod swoje rozkazy. Szefowi KMW poruczam następujące obowiązki:*

1. *Objęcie całokształtu spraw związanych z Marynarką Wojenną od instytucji i osób, które zawiadywały nimi w okresie przejściowym, oraz uruchomienie organów pracy w dostosowaniu do obecnych potrzeb i warunków. Sprawa zwierzchnictwa nad okrętami znajdującymi się na wodach Państw Sprzymierzonych zostanie uregulowana specjalnym rozkazem.*
2. *Zawiadywanie personelem Marynarki Wojennej.*
3. *Opracowanie potrzeb pieniężnych Marynarki Wojennej (uposażenie i inne wydatki) oraz skierowanie odnośnych zapotrzebowań do Ministerstwa Skarbu.*
4. *Bezpośredni kontakt z władzami morskimi Francji i Wielkiej Brytanii w sprawach związanych z Marynarką Wojenną – oraz bezpośrednią zwierzchność nad polskimi attaché morskimi.*
5. *Pośrednictwo pomiędzy władzami zarządzającymi Marynarką Handlową a Admiralicją Francuską w sprawach związanych z ochroną polskich statków. Miejsce stałego pobytu KMW zostanie ustalone dodatkowo⁹.*

Powyższy rozkaz ministra spraw wojskowych, mianujący kontradm. Świrskiego szefem KMW, nie dawał mu jednak pełnej autonomii w sprawach marynarki wojennej. Musiał on czekać prawie 2 miesiące na całkowite uznanie roli, jaką odgrywała Marynarka Wojenna, aby otrzymać niezależność dowodzenia.

Kontradmirał Świrski przejął sprawy morskie od szefów misji wojskowych – gen. dyw. Stanisława Burhardta-Buckackiego w Paryżu 16 października, a 3 dni później, w czasie wizyty w Londynie – od gen. dyw. Mieczysława Norwida-Neugebauera. Z oficerów, którzy przybyli wraz z nim z Rumunii, utworzył pierwsze struktury KMW. Dnia 27 października dla odtworzonego Kierownictwa Marynarki Wojennej z siedzibą w Paryżu (hotel „Regina” przy Place des Pyramides¹⁰) została ustalona następująca obsada personalna: szef – kontradm. Jerzy Świrski, zastępca szefa – kmrdr Karol Korytowski, szef Wydziału Marynarki Wojennej – kmrdr ppor. Marian Wolbek (jeden z najbardziej zaufanych oficerów kontradm. Świrskiego), szef Wydziału Marynarki Handlowej – kmrdr por. Hugon Pistel, oficer ordynansowy – kpt. mar. Stefan Gebethner¹¹. W tym czasie stan Polskiej Marynarki Wojennej był następujący:

1. W Wielkiej Brytanii znajdowały się:
 - w Rosyth – dywizjon kontrtorpedowców („Błyskawica”, „Grom” i „Burza”);
 - w Dundee – 2 okręty podwodne: OORP „Wilk” i „Orzeł”;
 - w Cowes – 2 ścigacze w budowie (zamówione w styczniu 1939 r.);
 - w Weymouth – komisja nadzorująca budowę torped;
 - w Londynie – attaché morski.

⁸ W. Biegański, *Wojsko Polskie we Francji 1939–1940*, Warszawa 1967, s. 146; B. Zalewski, *Polska morska myśl wojskowa 1918–1989*, Gdynia 2000, s. 248, przyp. 99.

⁹ IPMS, sygn. A.IV.1/1/106, Przyczynek do „Dziennika Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych”, z 11 X 1939 r., Rozkaz MSWojsk nr 20/Tj./39.

¹⁰ Biuro KMW mieściło się na IV piętrze i składało się z 2 pokoi oraz łazienki. Zob. B. Wroński, *Wspomnienia płyną jak okręty*, Londyn 1981, s. 32.

¹¹ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, s. 99–100.

2. We Francji i w kolonii francuskiej Maroko:
 - w Hawrze – komisja nadzorująca budowę okrętów podwodnych;
 - w Paryżu – attaché morski;
 - w Casablance – żaglowiec szkolny ORP „Iskra” i transportowiec ORP „Wilia” z podchorążymi Szkoły Podchorążych Marynarki Wojennej (SPMW) i uczniami kursu specjalistów Centrum Wyszkożenia Specjalistów Floty (CWSF).
3. We Włoszech, w Monfalcone – na ukończeniu 5 wodnosamolotów „Cant”, komisja odbiorcza i jedna załoga latająca.
4. W Szwecji, w Vaxholm – 3 internowane podwodne OORP: „Sęp”, „Ryś” i „Żbik”¹².

Należy podkreślić, iż przy całej kontrowersyjności decyzji kontradm. Świrskiego o opuszczeniu kraju¹³ w dniu, w którym marynarze walczyli jeszcze na Oksywii, na Helu i w oddziałach Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie”, dzięki niej już miesiąc później możliwe było odtworzenie w Paryżu struktur Kierownictwa Marynarki Wojennej. Tym samym została zagwarantowana ciągłość działań operacyjnych polskiej Marynarki Wojennej w toczącej się wojnie z Niemcami.

Po ponownym objęciu stanowiska szefa KMW przez kontradm. Świrskiego zwiększyła się liczebność personelu PMW w Wielkiej Brytanii: z 833 osób bezpośrednio po kampanii polskiej 1939 r.¹⁴ do 943 osób (70 oficerów, 873 podoficerów i marynarzy) 14 października¹⁵.

Marynarze z okupowanego kraju do Francji i Wielkiej Brytanii przedostawali się głównie dwoma szlakami: północnym, przez kraje nadbałtyckie i skandynawskie (np. kmdr por. inż. Tadeusz Kinel, kmdr por. Karol Trzasko-Durski, kmdr Witold Zajączkowski, kmdr por. Stanisław Hryniewiecki, kmdr ppor. Michał Borowski, kmdr ppor. inż. Józef Wielogórski, kmdr ppor. Czesław Wnorowski, kmdr ppor. Antoni Doroszkowski, kmdr Czesław Petelenz, kpt. mar. Wiktor Łomidze, kpt. mar. Olgierd Żukowski) lub południowym, przez Rumunię i Węgry, drogą morską lub kolejną (np. kmdr ppor. Konrad Namieśniowski, kmdr Tadeusz Podjazd-Morgenstern, kmdr por. Henryk Eibel, kmdr ppor. Józef Boreyko, kpt. mar. Bohdan Wroński, kpt. mar. inż. Wacław Trzebiński i por. mar. Franciszek Rydzewski).

¹² *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. 2, *Kampanie na obczyźnie*, cz. 1, *Wrzesień 1939–czerwiec 1941*, Londyn 1959, s. 150–151; J. Pertek, *Mała flota wielka duchem*, Poznań 1989, s. 132–133.

¹³ Wyjazd szefa KMW kontradm. Świrskiego 18 IX 1939 r. – co podkreślił kmdr Witold Zajączkowski w meldunku złożonym Naczelnemu Wodzowi w styczniu 1940 r. – wywarł przygnębiające wrażenie na walczącej w kraju kadrcie Marynarki Wojennej. Nie zyskał on również później aprobaty niektórych oficerów marynarki w Wielkiej Brytanii. Gdy np. towarzyszył 17 XI 1939 r. gen. Sikorskiemu podczas inspekcji okrętów podwodnych w Dundee, obaj dowódcy okrętów: kpt. mar. Bogusław Krawczyk z „Wilka” i kpt. mar. Jan Grudziński z „Orła”, ostantacyjnie odmówili podania mu ręki. Zob. J. Pertek, *op. cit.*, s. 147–148 (błędna data 16 XI). Por. T. Skinder-Suchcitz, *op. cit.*, s. 172.

¹⁴ IPMS, sygn. A.21.2/16, Pismo szefa KMW do ministra Prac Kongresowych, L.dz. 6259/Pl.43, z 27 X 1943 r. i załącznik „Wiadomości o Polskiej Marynarce Wojennej” od początku wojny do 1 VII 1943 r.

¹⁵ B. W[roński], *Działalność Polskiej Marynarki Wojennej w czasie wojny 1939–1945*, „Bellona” 1949, z. 2, s. 59; W. Iwanowski, *Z dziejów formacji polskich na Zachodzie 1939–1945*, Warszawa 1976, s. 168; D. Nawrot, *Korpus oficerski Marynarki Wojennej II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2005, s. 241.

Celem pierwszych działań Kierownictwa Marynarki Wojennej było utworzenie bazy dla polskich okrętów, jako ośrodka szkoleniowego i zapasowego. Po bezskutecznych zabiegach o koszary u władz brytyjskich, KMW postanowiło użyć do tego celu jednego z polskich statków handlowych. Na okręt-bazę pozyskano od Ministerstwa Przemysłu i Handlu wysłużony (zbudowany w 1915 r.) statek pasażerski s/s „Kościuszko”, który przemianowano na ORP „Gdynia”. Banderę wojenną podniesiono na nim 10 listopada 1939 r. Miejscem jego postoju był Devonport (Plymouth)¹⁶. Można było zaokrętować na nim ok. 800 ludzi, czyli mniej więcej tyle, ile stanowiły załogi 5 polskich okrętów bojowych. Pierwszym dowódcą „Gdyni” został kmdr por. Włodzimierz Kodrębski¹⁷. Szef KMW kontradm. Świrski z dniem 23 listopada zarządził utworzenie na ORP „Gdynia” Szkoły Podchorążych Marynarki Wojennej, Szkoły Specjalistów Morskich¹⁸, Kadry Marynarki Wojennej, Kancelarii Ewidencyjnej Floty i rezerwowej grupy oficerów¹⁹. Wszystkie wymienione instytucje i oddziały, niezbędne do zgromadzenia oraz wyszkolenia rezerwy kadrowej, a zarazem umożliwiające KMW wywiązanie się ze zobowiązań wynikających z umowy polsko-brytyjskiej, zostały sformowane z zachowaniem przedwojennej struktury organizacyjnej.

W celu sprawowania opieki nad internowanymi w Szwecji okrętami i ich załogami oraz śledzenia sytuacji militarno-politycznej w basenie Morza Bałtyckiego utworzono w Sztokholmie 7 listopada 1939 r. stanowisko attaché morskiego przy Poselstwie RP²⁰. W grudniu 1939 r. w celu stworzenia rezerwy kadrowej, koniecznej do uzupełnienia załóg i obsadzenia nowych okrętów, szef Kierownictwa Marynarki Wojennej uzyskał zgodę ministra spraw wojskowych na ogłoszenie zaciągu ochotniczego do marynarki wśród polskiej emigracji we Francji. Z tego zaciągu do służby przyjęto 336 osób z roczników 1920–1922. Dla nich, na początku marca 1940 r. zorganizowano w obozie Coëtquidan²¹ batalion szkolny marynarki wojennej (przeniesiony później do Pont-Château w pobliżu Saint-Nazaire). Dnia 25 kwietnia batalion przybył do Plymouth. Marynarzy przydzielono do Szkoły Specjalistów Morskich na ORP „Gdynia”²². W następstwie zabiegów kontradm. Świrskiego, z dniem 1 grudnia 1939 r. sprawy marynarki wojennej wyłączono z kompetencji Ministerstwa Spraw Wojskowych i podporządkowano bezpośrednio Naczelnemu Wodzowi. Regulował to rozkaz gen. Sikorskiego. Czytamy w nim m.in.: *Ceniąc wysoko doniosłą rolę, jaką odgrywa Polska Marynarka Wojenna w obecnej wojnie, oraz znaczenie, jakie ona posiada dla przyszłości Kraju, zarządzam:*

1) wszystkie sprawy marynarki będą skoncentrowane w ręku Szefa Kierownictwa Marynarki Wojennej,

¹⁶ IPMS, sygn. MAR. A.V.47/2, Sprawozdanie dotyczące ORP „Gdynia”, organizacji i działalności instytucji znajdujących się na nim w latach 1939–1940, cz. 1, s. 8.

¹⁷ É. Kosiarz, *Flota Białego Orła*, Gdańsk 1980, s. 115.

¹⁸ Na podstawie zarządzenia szefa KMW nr 11/Tj. z 17 V 1940 r. przeorganizowano Szkołę Specjalistów Morskich w Centrum Wyszkolenia Specjalistów Floty, powracając tym samym do przedwojennej nazwy.

¹⁹ „Dziennik Zarządzeń Szefa KMW” 1939, nr 1; S. M. Piaskowski, *op. cit.*, s. 103.

²⁰ Funkcję tę objął 17 XII 1939 r. kmdr Tadeusz Podjazd-Morgenstern.

²¹ Obóz Coëtquidan Polacy nazywali „Koczokodanem”.

²² E. Kosiarz, *op. cit.*, s. 116–117; S. M. Piaskowski, *op. cit.*, s. 116–117.

2) *Szef Kierownictwa Marynarki Wojennej jest odtyd podporządkowany wprost i bezpośrednio Naczelnemu Wodzowi i Ministrowi Spraw Wojskowych, a uniezależniony we wszystkich sprawach zarówno dowodzenia, jak i organizacji i zaopatrzenia od pośrednich instancji wojskowych.*

Tym sposobem dają wyraz uznaniu, jakie sobie zdobyli polscy marynarze odwagą, sprawnością i wysokim poczuciem obowiązku. Pragnę również stworzyć warunki sprzyjające najpełniejszemu rozwojowi naszej marynarki, która jest nieodzownym czynnikiem siły naszej i niezależności²³. 5 lutego 1940 r. Naczelny Wódz nadał szefowi KMW uprawnienia zwierzchnika sądowno-karnego w zakresie sądów polowych, a 9 maja podporządkował mu Morski Sąd Wojenny²⁴.

Stan prawny Polskiej Marynarki Wojennej, określony rozkazem z 1 grudnia, nie trwał długo. W kwietniu 1940 r. gen. Sikorski zdecydował wzmocnić swoją kontrolę nad Polskimi Siłami Zbrojnymi. Rozporządzeniem z 24 kwietnia ograniczył niezależność szefa KMW i dowódcy lotnictwa: *Autonomię, jaką przyznałem Lotnictwu i Marynarce Wojennej – czytamy w rozporządzeniu – utrzymuję w pełni. Autonomia ta nie może iść za daleko i nie może prowadzić do zupełnego rozdziału tych trzech broni oraz do uniemożliwienia realnego kierownictwa nimi przez ministra (...) jak zwykle tak i w tym wypadku, lotnictwo i marynarka podlegają Naczelnemu Wodzowi oraz ministrowi przez Sztab Główny²⁵.*

Ze względu na podległość operacyjną polskich okrętów oraz z uwagi na to, że rozwój i szkolenie Polskiej Marynarki Wojennej opierały się na marynarce brytyjskiej, 29 grudnia 1939 r. KMW przeniosło się do Londynu, do siedziby ataszatu morskiego przy 51 New Cavendish Street, pozostawiając we Francji (oprócz attaché morskiego) tylko ekspozyturę w Angers z kmdr. K. Korytowskim na czele i przedstawicielami marynarki wojennej w koszarach Bessierés²⁶. Warunki pracy w nowej siedzibie były znacznie lepsze niż w Paryżu.

W czerwcu 1940 r. liczebność personelu marynarki wojennej wzrosła do 1374 osób (133 oficerów oraz 1241 podoficerów i marynarzy)²⁷. W tym czasie na każdy z polskich okrętów został przydzielony brytyjski oficer łącznikowy z radiotelegrafistami i sygnalistami. Ich zadaniem była opieka nad tajnymi dokumentami i szyframi Admiralicji Brytyjskiej oraz pomoc w łączności sygnalizacyjnej i sprawach administracyjnych. Oficerem łącznikowym przy KMW był lieutenant-commander (Lt/Cdr; kapitan) Geoffrey W. Childs, który pełnił te obowiązki od 26 marca 1940 r. do czasu rozwiązania Polskiej Marynarki Wojennej w Wielkiej Brytanii.

Podstawę prawną działalności Polskiej Marynarki Wojennej w Wielkiej Brytanii stanowiły umowa i protokół z 18 listopada 1939 r. oraz dodatkowy protokół z 3 grudnia 1940 r. Umowa została podpisana podczas pobytu gen. Sikorskiego w Londynie przez przedstawicieli rządów polskiego i brytyjskiego – Edwarda Raczynskiego, ambasadora Polski w Londynie, i Alexandra Cadogana, stałego pod-

²³ IPMS, sygn. R.225, Rozkaz dzienny szefa KMW nr 6, z 7 XII 1939 r. Por. komentarz do tego rozkazu: E. Kosiarz, *op. cit.*, s. 118.

²⁴ IPMS, sygn. R. 115a, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 13/Tj., z 24 VI 1940 r.; W. Biegański, *op. cit.*, s. 148.

²⁵ IPMS, sygn. MAR. A.V.1/3, Rozporządzenie Naczelnego Wodza, z 24 IV 1940 r., Paryż.

²⁶ *Polskie Siły Zbrojne...*, t. 2, cz. 1, s. 152.

²⁷ *Ibidem*, s. 58; B. Wroński, *Wysięk mobilizacyjno-organizacyjny Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w drugiej wojnie światowej*, w: *Wysięk zbrojny w II wojnie światowej*, Londyn 1988, s. 82.

sekretarza stanu w brytyjskim ministerstwie spraw zagranicznych. Przy podpisywaniu tych dokumentów był także szef KMW, który jako ekspert i doradca ds. morskich towarzyszył premierowi rządu RP.

Artykuł 1 umowy stwierdzał, że Oddział Polskiej Marynarki Wojennej tworzy się w Wielkiej Brytanii na czas wojny i będzie on istniał tak długo, jak zgodzą się na to obie strony. W artykule 2 podano, że polskie okręty działać będą pod polską banderą, pod dowództwem polskich oficerów, z polskimi załogami. Współdziałać one będą z flotą brytyjską, tworząc część sprzymierzonych sił morskich. W artykule 3 postanowiono, że Oddział Polskiej Marynarki Wojennej będzie się składał z okrętów, które podczas podpisywania umowy zostały już przydzielone do brytyjskiej marynarki, oraz z tych okrętów, które będą wcielone do PMW w czasie wojny. Artykuł 4 dotyczył personelu PMW. Miały go tworzyć osoby służące w jednostkach operacyjnych i nadzorujące budowę jednostek pływających, rezerwisci przebywający na terytoriach państw sprzymierzonych i powołani do służby, oficerowie i marynarze marynarki handlowej, którzy mogą zostać powołani do służby w PMW, oraz ochotnicy zgłaszający się do służby w marynarce wojennej. Artykuł 5 dotyczył powołania ośrodka PMW w celu zbierania personelu, stworzenia rezerwy kadrowej i szkolenia. Ustalono, że dowodzić nim będą polscy oficerowie, a szkolenie będą prowadzić polscy instruktorzy. Artykuł 6 stwierdzał, że wszelkie koszty poniesione przez brytyjskie władze morskie będą na żądanie tych władz sflacone Wielkiej Brytanii przez rząd polski²⁸.

W tym samym dniu został również podpisany protokół precyzujący niektóre postanowienia umowy. Zapisano w nim, że tworzony Oddział Polskiej Marynarki Wojennej stanie się częścią floty brytyjskiej, pod względem operacyjnym będzie podlegał Admiralicji Brytyjskiej i w sposób najbardziej odpowiedni będzie działał pod rozkazami brytyjskich dowódców zespołów, do których okręty polskie zostaną przydzielone. Ustalono, że zadaniem polskiego attaché morskiego w Londynie będzie współpraca z Admiralicją Brytyjską w sprawach, które wynikną podczas wspólnych działań. Dowództwo brytyjskie zobowiązało się dołożyć starań, by polskie okręty tych samych typów działały wspólnie i aby ich wysiłek oraz zużycie nie były większe niż podobnych okrętów Wielkiej Brytanii. Drugi punkt protokołu określał, że wewnętrzna administracja Oddziału Polskiej Marynarki Wojennej i jego personelu będzie należeć do władz polskich. W punkcie 3 stwierdzono, że polski personel będzie nosił polskie mundury i polskie oznaki stopni, a na okrętach będzie obowiązywał polski regulamin służby. Marynarka wojenna była jedyną częścią Polskich Sił Zbrojnych, której personel nie nosił naszywki „Poland” na rękawach mundurów. W kolejnym punkcie podjęto kwestię wyposażenia i uzbrojenia okrętów. Stwierdzono, iż zostanie ono zachowane pod warunkiem, że będzie uzupełniane ze środków pozostających w dyspozycji sprzymierzonych. W razie konieczności za zgodą władz polskich będzie mogło być wymienione na typy przyjęte w marynarce brytyjskiej. W takim wypadku, zgodnie z następnym punktem, marynarka brytyjska miała zapewnić specjalistów w celu wyszkolenia polskiego personelu w obsłudze

²⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej – AAN), Ambasada RP w Londynie, sygn. 1365, Układ zawarty między rządami Rzeczypospolitej i Zjednoczonego Królestwa w sprawie stworzenia Oddziału Polskiej Marynarki Wojennej w Wielkiej Brytanii; *Polskie Siły Zbrojne...*, t. 2, cz. 1, s. 153–154.

nowego sprzętu. Punkt 6 protokołu stwierdzał, że rząd polski dostarczy statek-bazę, który zostanie odpowiednio wyposażony, aby pomieścić personel i stworzyć rezerwę kadrową dla załóg okrętów. W punkcie 7 Admiralicja Brytyjska zobowiązała się do współdziałania z polskimi władzami morskimi w celu zebrania wszelkich możliwych rezerw dla Polskiej Marynarki Wojennej, wzmacniania efektywności jej działań i maksymalnego rozwoju ośrodka załóg polskiej marynarki. W ostatnim punkcie stwierdzano, że problemy nie ujęte w nim będą załatwiane w toku rozmów między władzami polskimi i Admiralicją Brytyjską²⁹.

Starania Kierownictwa Marynarki Wojennej o okręty zostały uwieńczone powodzeniem 3 maja 1940 r., gdy Admiralicja Brytyjska przekazała Polsce pierwszy niszczyciel (według ówczesnej terminologii kontrtorpedowiec) „Garland”³⁰. Okręt ten został wydzierzawiony na podstawie polsko-brytyjskiej umowy z 18 listopada 1939 r., która jednak nie precyzowała warunków dzierżawy. Warunki te zostały ustalone w dodatkowym tajnym protokole z 3 grudnia 1940 r. Stwierdzono w nim, że obie strony uzgodnią, jakie okręty będą przekazane polskiej marynarce. Zgodzono się, że powinny być w dobrym stanie, nowe albo wyremontowane, z kompletnym uzbrojeniem, z normalnymi zapasami amunicji, żywności, leków i paliwa. Ustalono, że koszty utrzymania tych jednostek będą pokrywane z polskich funduszy. Utrzymanie ich będzie się kształtowało na tym samym poziomie co okrętów brytyjskich, a wszelkie zmiany wprowadzane przez Brytyjczyków na tych typach okrętów, które wejdą do polskiej floty będą wykonywane na nich tak samo, jakby nadal należały do brytyjskiej marynarki. Koszty tych zmian miała pokrywać Admiralicja Brytyjska. Wypożyczone polskiej marynarce okręty pozostaną nadal własnością rządu Wielkiej Brytanii, a po zakończeniu współpracy polsko-brytyjskiej, wcześniej lub później będą zwrócone rządowi Wielkiej Brytanii. Gdyby któryś z tych okrętów osiadł na mieliźnie albo zatonął, o jego ratowaniu miała zadecydować Admiralicja. Koszty ewentualnego ratowania miał pokryć rząd brytyjski, a koszty napraw rząd polski. W razie utraty lub ciężkiego uszkodzenia okrętu rząd polski nie był obciążony wypłatą odszkodowania, ale kwota z jego sprzedaży miała przyspaść Admiralicji. W razie uszkodzenia okrętu przez stronę trzecią wypłacone przez nią odszkodowanie miało być wliczone w koszty remontu uszkodzonej jednostki, a ewentualna nadwyżka miała należeć do strony polskiej. Gdyby odszkodowanie nie pokryło kosztów remontu, to różnicę miała zapłacić strona polska. Jeśliby okręt został całkowicie stracony, wówczas wszelkie odszkodowania przejmowała strona brytyjska. Gdyby zaś okręt wyrządził szkodę stronie trzeciej, wówczas odszkodowanie miało być pokryte z funduszy polskich³¹.

Konradmiral Świrski poświęcił wiele czasu i wysiłku na opracowanie umowy morskiej z Wielką Brytanią. Istnieje wiele jej wersji, niektóre pochodzą z Ambasady Polskiej w Londynie, niektóre były pisane w Paryżu. Każdy proponowany tekst kontradm. Świrski poprawiał i podawał alternatywy zawartych w nim rozwiązań. Kilka poprawek do treści umowy zgłosił jeszcze dwa dni przed jej podpisaniem. Generał Sikorski nie zgodził się na wprowadzenie poprawek o możliwości rozwią-

²⁹ AAN, Ambasada RP w Londynie, sygn. 1365, Protokół do układu morskiego, z 18 XI 1939 r.; *Polskie Siły Zbrojne...*, t. 2, cz. 1, s. 156–157.

³⁰ Ze względów kurtuazyjnych pozostawiono dawną nazwę angielską („Wieniec Chwały”, „Girlanda”).

³¹ *Polskie Siły Zbrojne...*, t. 2, cz. 1, s. 276–278.

zania umowy oraz przyznania PMW odrębnego kredytu, niż ten, którego udzielono rządowi polskiemu 7 listopada 1939 r. Pozostałe poprawki gen. Sikorski polecił tak zredukować, aby nie stały się przeszkodą w podpisaniu umowy³². Kontradmirał Świrski dążył do rozwiązań dla strony polskiej najkorzystniejszych, gwarantujących Polskiej Marynarce Wojennej jak największą niezależność i odrębność narodową, a także całkowite władztwo nad personelem i sprzętem. Obawiał się, że stosunkowo łatwo mogłoby dojść do stopniowej integracji polskich jednostek i rodzimego personelu z potężną marynarką brytyjską, doprowadzając z czasem do zatarcia się różnic między obydwoma marynarkami. Spowodowałoby to – jak przewidywał – pod koniec wojny sytuację, w której trudno byłoby rozwikłać powiązania i odseparować Polską Marynarkę Wojenną od potężnego sojusznika. Kontradmirałowi Świrskiemu zależało, by polski wkład w wojnę na morzu był wyraźnie uwidoczny przez użycie polskiej bandery i polskiego regulaminu służby, aby tym samym zasługi i sukcesy polskich jednostek morskich nie zostały roztopione w ogólnym obrazie osiągnięć Royal Navy. Zgodnie z polską racją stanu chciał ochronić przedwojenny dorobek marynarki i, w miarę możliwości, powiększyć go³³.

W związku z przeniesieniem Kierownictwa Marynarki Wojennej do Londynu i pozostawieniem w Paryżu jego ekspozytury, 1 stycznia 1940 r. została przeprowadzona jego reorganizacja. Zamiast dotychczasowych dwóch wydziałów utworzono cztery samodzielne referaty: organizacyjno-wyszkoleniowy (kmdr por. Roman Stankiewicz); personalny (kmdr ppor. Marian Wolbek), techniczny i zaopatrzenia materiałowego (kmdr inż. Stanisław Rymszewicz) oraz budżetowo-rachunkowy i marynarki handlowej (kmdr por. Hugon Pistel). Ponadto do KMW wchodził: oficer ordynansowy szefa KMW (por. mar. Wilhelm Pacewicz), kierownik kancelarii (kpt. mar. Tadeusz Sukiennik)³⁴ oraz Biuro Historyczne³⁵ (z referatem rejestracji personalnych i referatem historycznym), przemianowane 1 kwietnia 1940 r. na Biuro Rejestracyjne z dwoma referatami: rejestracji personalnych i historycznym. Kierownikiem Biura Rejestracyjnego, które mieściło się na ORP „Gdynia”, był kmdr por. Włodzimierz Kodrębski, jego zastępcą i kierownikiem referatu historycznego – kmdr ppor. Józef Boreyko, a kierownikiem referatu rejestracji personalnych – kpt. mar. Stefan Gebethner³⁶. Stan osobowy Kierownictwa Marynarki Wojennej liczył początkowo 37 osób, a pod koniec wojny wraz z personelem cywilnym pracowało w nim 40 osób, tj. trzy razy mniej niż przed wrześniem 1939 r.³⁷

Szefowi KMW podlegała Baza MW na ORP „Gdynia”³⁸ oraz attaché morscy w Paryżu, Londynie i Sztokholmie. Dowódcy polskich okrętów podlegali szefowi

³² S. M. Piaskowski, *op. cit.*, s. 101.

³³ T. Skinder-Suchcitz, *op. cit.*, s. 180.

³⁴ IPMS, sygn. R.115, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 3/Tj., z 27 XII 1939 r.; S. M. Piaskowski, *op. cit.*, s. 108–109.

³⁵ Jego kierownikiem został kmdr por. Włodzimierz Kodrębski (Zarządzenie personalne szefa KMW nr 8, z 28 XII 1939 r.).

³⁶ IPMS, sygn. MAR. A.V.47/2, Sprawozdanie dotyczące ORP „Gdynia”..., s. 36–37.

³⁷ Z. Waško, R. Witkowski, *Regularne jednostki Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, wyposażenie, metryki okrętów i oddziałów lądowych Marynarki Wojennej*, Warszawa 1976, s. 12; C. Ciesielski, W. Pater, J. Przybylski, *Polska Marynarka Wojenna. Zarys dziejów 1918–1980*, Warszawa 1992, s. 95.

³⁸ 30 VI 1941 r. zlikwidowano Bazę na ORP „Gdynia” (okręt przekazano marynarce handlowej), personel przeniesiono do koszar lądowych w Devonport.

KMW tylko pod względem administracyjnym; operacyjnie byli podporządkowani Admiralicji Brytyjskiej³⁹.

Kłeska Francji spowodowała konieczność ewakuowania tamtejszej ekspozytury KMW. Najpierw została ona przeniesiona do Saintes i Libourne, a 24 czerwca 1940 r. kmdr Korytowski i kpt. mar. pil. Feliks Baczyński wraz ze Sztabem Naczelnego Wodza zostali ewakuowani do Wielkiej Brytanii. Attaché morski we Francji, kmdr ppor. Stanisław Lasocki, do ostatnich chwil koordynował ewakuację oddziałów polskich. Po przybyciu do Wielkiej Brytanii 16 lipca został przesunięty do rezerwowej grupy oficerów⁴⁰.

Po kapitulacji Francji Polska Marynarka Wojenna przejęła w czasowe użytkowanie przekazane przez Admiralicję Brytyjską jednostki francuskie. Były to: niszczyciel OF⁴¹ „Ouragan”, dwa duże patrolowce „Medoc” i „Pomerol”, oraz dwa okręty strażnicze (ścigacze okrętów podwodnych) „Ch-11” i „Ch-15”. Nasza marynarka obsadzała też czasowo 12 belgijskich i holenderskich statków rybackich przemianowanych na patrolowce „P-1”–„P-12”⁴². Do końca 1940 r. PMW wzbogaciła się jeszcze o jeden niszczyciel – ORP „Piorun” (ex-HMS „Nerissa”). Trzon jego załogi stanowili marynarze uratowani z ORP „Grom” (łącznie ok. 100 osób).

Od 26 czerwca 1940 r. organizowano w KMW Wydział Wywiadu, którego kierownictwo objął kmdr ppor. Brunon Jabłoński⁴³. 17 września Biuro Rejestracyjne MW przemianowano na Biuro Historyczne, likwidując jednocześnie referat historyczny i referat rejestracji personalnych⁴⁴. Kolejne zmiany organizacyjne nastąpiły 5 listopada, gdy zastępcy szefa i jednocześnie szefowi Sztabu KMW kmdr. Korytowskiemu podporządkowano dwa samodzielne referaty: organizacyjno-wyszkoleniowy i personalny. Równocześnie utworzono nowe stanowisko szefa administracji marynarki, powierzając pełnienie na nim obowiązków kmdr. inż. Rymszewiczowi, kierownikowi samodzielnego referatu technicznego i zaopatrzenia materiałowego. Szefowi administracji podlegały dwa pozostałe samodzielne referaty: budżetowo-rachunkowy i marynarki handlowej oraz techniczny i zaopatrzenia materiałowego⁴⁵. Kolejnym zarządzeniem (z 19 listopada) samodzielny referat budżetowo-rachunkowy i marynarki handlowej został podzielony na trzy samodzielne referaty: finansowy i marynarki handlowej, intendenckiego zaopatrzenia materiałowego oraz cenzury rachunkowej. Wszystkie one w dalszym ciągu podlegały szefowi administracji⁴⁶. 30 listopada 1940 r. utworzono podporządkowany zastępcy szefa KMW referat oświatowy; kierownikiem został por. mar. Witold Szuster, który jednocześnie pełnił funkcję oficera flagowego⁴⁷.

³⁹ Z. Machaliński, *Admirałowie polscy 1919–1950*, Warszawa 1993, s. 190.

⁴⁰ *Kadry morskie Rzeczypospolitej*, t. 2, *Polska Marynarka Wojenna*, cz. 1, *Korpus oficerów 1918–1947*, red. J. K. Sawicki, Gdynia 1996, s. 363, 373, 529.

⁴¹ Francuskie okręty pod polską banderą miały przed nazwami skrót OF – okręt francuski.

⁴² J. Pertek, *Wielkie dni małej floty*, Poznań 1990, s. 279–280.

⁴³ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, s. 138.

⁴⁴ IPMS, sygn. R.115a, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 19/Tj., z 17 IX 1940 r. Biuro Historyczne przeniesiono 18 XII 1940 r. z ORP „Gdynia” na ląd i umieszczono w budynku Royal Navy Port Library w Devonport, następnie w Great Malvern koło miasta Worcester, a potem w Devonport.

⁴⁵ *Ibidem*, sygn. R.107, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 32/Tj., z 5 XI 1940 r.

⁴⁶ *Ibidem*, sygn. R.115a, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 35/Tj., z 19 XI 1940 r.

⁴⁷ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, s. 158.

W styczniu 1941 r. w miejsce wydziału wywiadu zorganizowano również podlegający zastępcy szefa KMW referat informacyjny⁴⁸. Dotychczasowy referat oświatowy przekształcono z dniem 15 lutego w referat ds. kultury i oświaty⁴⁹, którego kierownikiem został kmdr por. inż. Tadeusz Kinel (dotychczasowy komendant Stacji Zbornej w Rothesay). 10 stycznia 1941 r. do KMW przydzielono por. rez. Bohdana Pawłowicza, któremu w marcu powierzono kierownictwo referatem prasowym. Na ustanowione 5 lipca stanowisko oficera sztabowego do zleceń przeszedł kmdr por. Marian Wolbek⁵⁰.

Ostry spór między wiceadm. Świrskim a gen. Sikorskim w sprawie ustawy uposażeniowej stał się faktyczną przyczyną parafowania przez Naczelnego Wodza rozkazu o odwołaniu szefa KMW⁵¹. Jego miejsce miał zająć kmdr Tadeusz Podjazd-Morgenstern. Wiceadmiral Świrski, uprzedzony o przygotowywanym zwolnieniu, miał wówczas rzekomo odwołać się do Admiralicji Brytyjskiej, której wstawiennictwo jakoby zdecydowało o pozostawieniu go na stanowisku⁵². W rezultacie kmdr Morgenstern został mianowany zastępcą szefa KMW; objął obowiązki 10 września. Zastąpił on na tym stanowisku kmdr. Korytowskiego, zwolnionego 21 sierpnia przez gen. Sikorskiego⁵³. Przyczyną odwołania kmdr. Korytowskiego było rozgłaszanie przez niego wiadomości o zarządzeniach gen. Sikorskiego w stosunku do załogi „Wilka”, co w efekcie miało doprowadzić do samobójstwa jego dowódcy i niepokojów na okręcie⁵⁴.

Wejście do floty dwóch nowych niszczycieli pozwoliło na (12 września 1941 r.) utworzenie – w miejsce dotychczas jednego – dwóch dywizjonów kontrtorpedowców. Pierwszy (z bazą w Greenock w Szkocji) tworzyły okręty: „Błyskawica”, „Burza”, „Garland” i „Piorun”, drugi (w Plymouth na południu Anglii) nowe nabytki – okręty „Krakowiak” i „Kujawiak”⁵⁵.

Dnia 20 września 1941 r. oddzielono stanowisko szefa sztabu od stanowiska zastępcy szefa KMW. Ta decyzja mogła mieć związek z objęciem obowiązków zastępcy szefa KMW przez kmdr. Morgensterna⁵⁶. Miesiąc później utworzono stanowisko delegata szefa KMW do Biura Prac Ekonomicznych, Politycznych i Prawnych (instytucja ta później przerodziła się w Ministerstwo Prac Kongresowych)

⁴⁸ B. Wroński, *Naczelne władze Polskich Sił Zbrojnych na obczyźnie w latach 1939–1945*, cz. 3, *Marynarka Wojenna*, „Bellona” 1958, z. 2, s. 116; *Kadry morskie...*, s. 263.

⁴⁹ 2 VII 1942 r. został podzielony na referat kultury i oświaty (kierownik kpt. mar. inż. Julian Ginsbert) i referat opieki (kierownik kmdr por. inż. Tadeusz Kinel), zajmujący się łącznością z krajem i wysyłką paczek. Referat opieki podlegał szefowi Administracji.

⁵⁰ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, s. 164, 166, 181–182.

⁵¹ IPMS, sygn. A.XII.1/49, Pismo gen. Sikorskiego do szefa KMW, L. 229/G.M.41.tj., z 20 VIII 1941 r.; Archiwum Muzeum Marynarki Wojennej (dalej – AMMW), Zbiór Relacji, sygn. 46, S. Rymaszewicz, Kierownictwo Marynarki Wojennej w okresie od 1 VII 1940 r. do 1 III 1947 r., mps, s. 9; M. Graczyk, *Admiral Świrski*, Gdańsk 2007, s. 245, 247.

⁵² Por. J. Kłossowski, *Wspomnienia z Marynarki Wojennej*, Warszawa 1970, s. 236; S. M. Piaskowski, *op. cit.*, s. 210, przyp. 19.

⁵³ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, s. 188–189, 192.

⁵⁴ IPMS, sygn. A.XII.1/49, Pismo gen. Sikorskiego do szefa KMW, L. 229/G.M.41.tj., z 20 VIII 1941 r.

⁵⁵ *Ibidem*, sygn. R.115a, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 27/Tj., z 12 IX 1941 r.

⁵⁶ J. Tuliszka, *Wyższa kadra dowódcza polskiej Marynarki Wojennej II Rzeczypospolitej*, Toruń 2000, s. 152.

oraz Komisji Studiów Sztabu Naczelnego Wodza. Nowe stanowisko 24 października powierzono kmdr. Karolowi Korytowskiemu. W jego kompetencji znalazły się też (od 9 grudnia) sprawy marynarki handlowej⁵⁷.

Z dniem 3 lutego 1942 r. etat KMW powiększono o stanowisko szefa sanitarnego Marynarki Wojennej, które 16 lutego objął kpt. mar. lek. Bronisław Danielewicz. W związku z utworzeniem dwóch ośrodków bazowania okrętów PMW, 3 marca 1942 r., zarządzeniem szefa KMW, ustanowiono instytucję komend morskich: „Północ” (w Greenock⁵⁸) i „Południe” (w Plymouth). Były to lokalne dowództwa baz morskich, odgrywające rolę sztabów grup polskich okrętów, które operowały w zasięgu ich działania. Komendantowi morskemu (KM) „Północ” podlegały: I dywizjon kontrtorpedowców, Stacja Zborna Glasgow i Grupa Okrętów Podwodnych. Jego zaś odpowiednikowi na południu (KM „Południe”) – II dywizjon kontrtorpedowców, Stacja Zborna Plymouth, Centrum Wyszkożenia Specjalistów Floty oraz, pod względem garnizonowym – Komenda Uzuppełnień Floty, Baza Zaopatrzenia i SPMW⁵⁹. Ustalono, że szefowi administracji podlegają referaty: techniczny i uzbrojenia, finansowy, intendenckiego zaopatrzenia, cenzury rachunkowej, sanitarny, a ponadto kierownik kancelarii i dowódca Oddziału Gospodarczego KMW⁶⁰.

W organizacji naczelných władz sił zbrojnych i centralnych instytucji wojskowych, ogłoszonej w „Dzienniku Rozkazów Tajnych Naczelnego Wodza i Ministra Spraw Wojskowych” nr 1 z 16 marca 1942 r., w rozdziale V dotyczącym KMW określono, że szef KMW jest dowódcą marynarki wojennej, doradcą naczelnego wodza i ministra spraw wojskowych oraz jego „organem pracy” we wszystkich sprawach dotyczących marynarki wojennej, jej reprezentantem polskiej wobec brytyjskiej marynarki wojennej oraz rzecznikiem spraw marynarki handlowej. Szef KMW podlegał bezpośrednio naczelnemu wodzowi i ministrowi spraw wojskowych. W sprawach, które wymagały współdziałania z innymi ogniwami PSZ, współpracował z szefem Sztabu Naczelnego Wodza oraz wiceministrem spraw wojskowych⁶¹. Potwierdziło to bezpośrednio podległość szefa KMW naczelnemu wodzowi i ministrowi spraw wojskowych.

W uzuppełnieniu powyższego dziennika rozkazów szef KMW ustanowił z dniem 24 lipca 1942 r. osobne stanowisko szefa administracji MW⁶² (dotychczas było ono połączone ze stanowiskiem jednego z kierowników referatu), oraz utworzył Biuro Studiów KMW. Biuro to, współpracując z Royal Navy, miało zajmować się badaniem przepisów oraz instrukcji taktycznych i technicznych marynarki brytyjskiej w celu opracowywania analogicznych instrukcji dla marynarki polskiej. Miało też

⁵⁷ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, s. 196, 202; C. Ciesielski, *Twórcy Polskiej Marynarki Wojennej. Uznanie i represje (1918–1946; 1945–1951)*, Gdańsk 1995, s. 116.

⁵⁸ Zgodnie z zarządzeniem szefa KMW nr 26/Tj., z 8 XII 1944 r. siedzibę Komendy Morskiej „Północ” przeniesiono z Greenock do Bowling.

⁵⁹ IPMS, sygn. R.115a, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 5/Tj., z 3 III 1942 r. Granicą między Komendą Morską „Północ” i Komendą Morską „Południe” był równoleżnik 54°. *Ibidem*, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 23/Tj., z 16 XI 1944 r.

⁶⁰ *Ibidem*, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 10/Tj., z 22 IV 1942 r.

⁶¹ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, Albany 1990, s. 20–21; *Polskie Siły Zbrojne...*, t. 2, cz. 2, *Kampanie na obczyźnie*, Londyn 1975, s. 391.

⁶² Szefem administracji został kmdr inż. Wacław Żejma (Zarządzenie personalne szefa KMW nr 21/Tj., z 8 VIII 1942 r.).

prowadzić studia nad organizacją dowodzenia, wyszkolenia, zaopatrzenia i pracą sztabu w marynarce brytyjskiej oraz przygotowaniem do uniezależnienia się od Royal Navy w zakresie sygnałów i szyfrów. Od 29 lipca Biurem Studiów kierował kmdr Witold Zajączkowski⁶³.

Dnia 29 lipca 1942 r. w Gibraltarze utworzono Polską Misję Morską, której celem było podniesienia na wyższy poziom organizacji przerzutu polskich uchodźców z francuskich terenów okupowanych. Szef misji był wysokim przedstawicielem marynarki wojennej, upoważnionym do kontaktów z miejscowymi władzami brytyjskimi. Jednocześnie był on łącznikiem między Sztabem Naczelnego Wodza a placówkami ewakuacyjnymi w tych krajach, z których ewakuacja była lub miała być organizowana⁶⁴.

Dnia 3 września 1942 r. zostało utworzone stanowisko szefa Sztabu KMW. Objął je 31 października kmdr por. Włodzimierz Kodrębski⁶⁵. Szefowi sztabu podporządkowano referaty: organizacyjno-wyszkoleniowy, personalny, oświatowy i informacyjny. 22 września na kierownika referatu informacyjnego wyznaczono kmdr. por. Stanisława Dzienisiewicza. Od 15 października kmdr Morgenstern przestał być zastępcą szefa KMW, a pełnienie tej funkcji powierzono dodatkowo kmdr. por. Kodrębskiemu. Tego samego dnia kmdr Morgenstern został mianowany attaché morskim przy Ambasadzie RP w Waszyngtonie⁶⁶.

Od 5 lutego 1943 r. kmdr K. Korytowski był ponownie zastępcą szefa KMW, a kmdr por. M. Wolbek przeszedł ze stanowiska oficera do zleceń na stanowisko eksperta morskiego, a następnie attaché morskiego przy Poselstwie RP w Sztokholmie⁶⁷. 10 marca 1943 r. kmdr ppor. Czesław Wnorowski objął funkcję kierownika Biura Historycznego⁶⁸. Pod koniec maja został utworzony referat planowania KMW z kierownikiem (p.o.) kmdr. ppor. Arturem Reymanem. Jego zadaniem była współpraca z Ministerstwem Prac Kongresowych, Sztabem Naczelnego Wodza i innymi instytucjami w dziedzinie żądań terytorialnych, politycznych, wojskowych i morskich, ujętych z punktu widzenia morskich interesów Polski. Referat zajmował się też planowaniem roli marynarki wojennej w końcowym okresie wojny, na czas bezpośrednio po jej zakończeniu i w dalszej perspektywie. Miał ponadto opracowywać, we współpracy z Biurem Studiów, elementy istotne dla organizowania marynarki wojennej po powrocie do kraju⁶⁹.

⁶³ *Polskie Siły Zbrojne...*, t. 2, cz. 2, s. 392; S. M. Piaskowski, *Kroniki...*, t. 3, s. 48, 85.

⁶⁴ IPMS, sygn. R.115a, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 20/Tj., z 29 VII 1942 r. Polska Misja Morska w Gibraltarze (później przenoszona do Algieru, Palermo i Bari) istniała do 1 IX 1944 r.

⁶⁵ *Ibidem*, sygn. MAR. A.V.12/92, Zeszyt ewidencyjny Włodzimierza Kodrębskiego.

⁶⁶ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 54–56; C. Ciesielski, *op. cit.*, s. 128.

⁶⁷ W połowie października 1943 r. kmdr por. Wolbek powrócił do poprzedniego tytułu „attaché morski”. Był to rezultat zmniejszenia presji niemieckiej na władze szwedzkie, wynikający z postępów ZSRR na wschodzie i aliantów na zachodzie.

⁶⁸ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 72, 75.

⁶⁹ IPMS, sygn. R.115a, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 7/Tj., z 28 V 1943 r. W grudniu 1943 r. został opracowany przez zespół oficerów pracujących w referacie planowania pod kierownictwem zastępcy szefa KMW, kmdr. Korytowskiego dokument pt. „Rozwój Marynarki Wojennej po wojnie”. Zob. J. Przybylski, *Polska Marynarka Wojenna w latach 1945–1960 w świetle planów rozwojowych opracowywanych przez Kierownictwo Marynarki Wojennej w Londynie w latach 1941–1945*, „Przełąd Morski” 1994, nr 10, s. 5.

Kolejną zmianą organizacyjną było utworzenie z dniem 26 lipca 1943 r. referatu ogólnego w Sztapie KMW. Kierownikiem tego referatu został kpt. mar. Wiesław Jankowski⁷⁰. 1 września przeniesiono SPMW na teren Obozu Szkolnego w Bickleigh⁷¹. Zarządzeniem szefa KMW z 7 października 1943 r. w miejsce referatu kultury i oświaty utworzono referat prac wychowawczo-oświatowych⁷². 9 listopada zorganizowano w ramach referatu planowania stanowisko referenta planowania lotniczego (od czerwca 1944 r. w referacie planowania nr 1)⁷³. Jego szefem został mjr lot. T. Mosakowski⁷⁴. Pod koniec listopada 1943 r. referat sanitarny zmienił nazwę na „Szef Służby Zdrowia Marynarki Wojennej”⁷⁵. Z dniem 1 grudnia funkcję kierownika kancelarii objął kpt. mar. Olgierd Koreywo⁷⁶. Tego samego dnia Ewa Miszevska została referentką ds. Pomocniczej Morskiej Służby Kobiet w stopniu III oficera (podporucznik marynarki)⁷⁷.

W celu zacieśnienia współpracy KMW ze Sztabem Naczelnego Wodza i Ministerstwem Obrony Narodowej w grudniu 1943 r. w Sztapie NW zostało odtworzone stanowisko oficera łącznikowego Kierownictwa Marynarki Wojennej. Stanowisko to objął kmdr por. Ludwik Ziembicki⁷⁸.

Z dniem 3 stycznia 1944 r. na stanowisko szefa Sztabu KMW został wyznaczony kmdr Eugeniusz Pławski, a dotychczasowy szef kmdr por. Włodzimierz Kodrębski objął funkcję szefa Biura Studiów. 12 stycznia zorganizowano Oddział Sztabowy, którego dowódcą został kierownik referatu ogólnego Sztabu KMW. Jemu podporządkowano również utworzoną Centralę Sygnałów⁷⁹. Referat prasowy przeorganizowano w referat informacji zewnętrznej (kierownik kpt. mar. inż. Julian Ginsbert). Referat informacyjny zmienił nazwę na „Szef Wywiadu Obronnego”. 7 czerwca zostały utworzone trzy referaty planowania: nr 1 – organizacja marynarki wojennej (kierownik kmdr por. Artur Reyman), nr 2 – przygotowania organizacyjno-okupacyjne (kierownik kmdr ppor. Władysław Kosianowski), nr 3 – zagadnienie portów (kierownik urzędnik kontraktowy Czesław Antkowiak)⁸⁰.

Dnia 29 czerwca 1944 r. w Londynie został podpisany polsko-brytyjski protokół w sprawie „Lend-Lease”, który zmienił warunki wypożyczenia okrętów Polskiej Marynarce Wojennej i unieważnił „dodatkowy protokół” z 3 grudnia 1940 r.⁸¹.

Zgodnie z zarządzeniem szefa KMW z 20 lipca 1944 r. zostały rozwiązane obydwa dywizjony kontrtorpedowców. Okręty je tworzące podporządkowano bezpośrednio

⁷⁰ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 112–113; *Kadry morskie...*, s. 267.

⁷¹ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 105.

⁷² IPMS, sygn. R.107, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 18, z 7 X 1943 r.

⁷³ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 124, 172.

⁷⁴ *Kadry morskie...*, s. 103.

⁷⁵ IPMS, sygn. R.115a, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 19/Tj., z 29 XI 1943 r.

⁷⁶ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 131.

⁷⁷ IPMS, sygn. MAR. A.V.12/135, Zeszyt ewidencyjny Ewy Miszevskiej.

⁷⁸ *Polskie Siły Zbrojne...*, t. 2, cz. 2, s. 391.

⁷⁹ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 134, 136–137.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 172.

⁸¹ B. Wroński, *Naczelne władze...*, s. 117–118. Zasadniczą zmianą w stosunku do umowy z 18 XI 1939 r. było przyjęcie zasady „Lend-Lease” w rozliczeniach między rządami polskim i brytyjskim.

właściwym komendom morskim⁸². 7 sierpnia ustanowiono w KMW referat planowania technicznego (referat planowania nr 4), którego kierownikiem został por. mar. inż. Ferdynand Biel⁸³.

Duże znaczenie dla marynarki wojennej miało odwołanie ze stanowiska naczelnego wodza gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego. Na jego miejsce mianowano gen. dyw. Tadeusza Komorowskiego, który po upadku powstania warszawskiego dostał się do niewoli niemieckiej. Prezydent RP Władysław Raczkiewicz, przewidując niemożność sprawowania przez gen. Komorowskiego funkcji naczelnego wodza, wydał 30 września 1944 r. zarządzenie, w którym podporządkowywał szefa KMW bezpośrednio sobie⁸⁴.

Dnia 4 października 1944 r. na stanowisko kierownika referatu opieki został wyznaczony kmrdr por. Tadeusz Mindak, który zastąpił chorego kmrdr por. inż. Kina. Ustanowiono też referenta opieki nad pamiątkami historycznymi marynarki wojennej, którego zadaniem było odnajdywanie i deponowanie w Archiwum Sił Zbrojnych wszelkich przedmiotów odnoszących się do działalności sił morskich podczas wojny, a przedstawiających wartość historyczną. Zadanie to powierzono kierownikowi referatu prac wychowawczo-oświatowych; miał je wykonywać we współpracy z kierownikiem Biura Historycznego i oficerami oświatowymi okrętów i oddziałów MW. 28 października szefem wywiadu obronnego został kmrdr por. Karol Trzasko-Durski. 31 października funkcję kierownika referatu personalnego objął kmrdr ppor. Wszechwład Maracewicz⁸⁵.

Zarządzeniem szefa KMW z 5 grudnia 1944 r. zostały wprowadzone kolejne zmiany organizacyjne oddziałów MW. Zlikwidowano Kadre Marynarki Wojennej w Plymouth oraz Obóz Szkolny w Bickleigh i utworzono Obóz Marynarki Wojennej w Okehampton (hrabstwo Devonshire), nadając mu nazwę ORP „Bałtyk” (w wewnętrznym toku służby w obozie obowiązywały przepisy „Regulaminu służby okrętowej”). Przeniesiono tam z Bickleigh Szkołę Podchorążych Marynarki Wojennej. Obóz Marynarki Wojennej tworzyły następujące oddziały: szkolny, załóg zapasowych, przejściowy, obsługi, Pomocniczej Morskiej Służby Kobiet, a ponadto: izba chorych i przychodnia dentystyczna oraz areszt. Dowódca ORP „Bałtyk” podlegał bezpośrednio komendantowi KM „Południe”⁸⁶. Od 8 grudnia sekcję fototechniczną podporządkowano organizacyjnie kierownikowi referatu prac wychowawczo-oświatowych. 20 grudnia powstało Biuro Sygnałowe KMW, podlegające zastępcy szefa KMW. Jego kierownikiem został kmrdr por. Konrad Namieśniowski⁸⁷.

Zmiany organizacyjne w 1945 r. rozpoczęło powołanie z dniem 8 stycznia Komendy Pomocniczej Morskiej Służby Kobiet w składzie Sztabu KMW⁸⁸. Komendantką została III oficer Ewa Miszewska, a referentkami – III oficer Julia

⁸² Zarządzenie szefa KMW nr 15/Tj., z 22 VII 1944 r.

⁸³ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 176–177, 184. Por. inż. Biel został przeniesiony do MW 22 VII 1944 r. z korpusu oficerów saperów. Z dniem 25 XI został wyznaczony na stanowisko kierownika referatu planowania technicznego KMW.

⁸⁴ B. Wroński, *Naczelne władze...*, s. 119. 26 II 1945 r. Prezydent RP przekazał obowiązki NW gen. dyw. Władysławowi Andersowi, a 28 V objął swoją funkcję przybyły z niewoli gen. Komorowski.

⁸⁵ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 187–188, 190.

⁸⁶ IPMS, sygn. R.115a, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 25/Tj., z 5 XII 1944 r.

⁸⁷ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 197–198.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 173, 200.

Ihnatowicz (I referentka) i III oficer Halina Chwalibóg (II referentka). Najważniejsze zmiany organizacyjne nastąpiły 22 maja, kiedy to skasowano stanowiska zastępcy szefa KMW i szefa Sztabu KMW, a utworzono stanowiska I i II zastępcy szefa KMW oraz inspektora wyszkolenia marynarki wojennej. Przybyły z niewoli niemieckiej kontradm. Józef Unrug został I zastępcą szefa KMW, a kontradm. Karol Korytowski – II zastępcą. Stanowisko inspektora wyszkolenia objął kmdr Eugeniusz Pławski. I zastępcą przejął wszystkie sprawy podlegające dotychczas szefowi sztabu, a II zastępcą – wszystkie podlegające do tej pory zastępcy szefa KMW. 13 lipca utworzono stanowisko oficera sztabowego do zleceń szefa KMW, które objął kmdr dypl. Tadeusz Stoklasa; jego zastępcą został kmdr ppor. Stanisław Lasocki. 28 sierpnia zorganizowano stanowisko kierownika Pomocniczego Urzędu ds. Oficerów, podlegające I zastępcy szefa KMW. Objął je kmdr por. Wojciech Francki (14 września 1945 r. zastąpił go kmdr por. Mieczysław Adamowicz). 20 września kpt. mar. Wilhelm Pacewicz został mianowany oficerem do zleceń inspektora wyszkolenia marynarki wojennej. Z dniem 3 października zorganizowano Biuro Planowania KMW, podlegające II zastępcy szefa KMW. Jego kierownikiem został kmdr por. Brunon Jabłoński. Biuro tworzyły dwa wydziały: Planowania Ogólnego, a po zmianie 12 października – Planowania Ogólnego i Demobilizacji oraz Przeszkolenia Zawodowego⁸⁹.

Głównym kierunkiem działania KMW w Wielkiej Brytanii było zachowanie odrębności i tradycji Polskiej Marynarki Wojennej przy jednoczesnym utrzymaniu bardzo dobrych stosunków z Royal Navy. Jego podstawowym zadaniem było nie tylko utrzymywanie okrętów w gotowości bojowej, ale również zbieranie materiałów i doświadczeń, które mogłyby być przydatne po zakończeniu wojny (Biuro Studiów KMW). Mimo uznania na początku lipca 1945 r. przez mocarstwa zachodnie proradzieckiego Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej w Warszawie⁹⁰ (co równało się cofnięciu uznania dla rządu RP na uchodźstwie), Kierownictwo Marynarki Wojennej do końca roku funkcjonowało w prawie niezmienionym składzie. Dopiero później przeprowadzono stopniową redukcję personelu i likwidację komórek organizacyjnych, tworząc nową strukturę w Polskim Korpusie Przystosowania i Rozmieszczenia (PKPR; Polish Resettlement Corps).

Od października 1944 do września 1946 r. wszystkie okręty wykorzystywane w czasie wojny zwrócono, względnie przekazano (jeśli stanowiły własność polską) marynarce brytyjskiej. 28 września 1946 r. oddano „Krakowiaka”, „Ślązaka”, „Pioruna”, „Conrada” oraz „Burzę” i „Wilka” – okręty przybyłe w 1939 r. z Polski. O ile status okrętów wypożyczonych przez Royal Navy nie budził wątpliwości, o tyle znaczne kontrowersje towarzyszyły przekazaniu w ręce brytyjskie (a za ich pośrednictwem w ręce nowych władz w Warszawie) okrętów stanowiących przedwojenną własność Polski („Błyskawica”, „Burza” i „Wilk”). Nie brakowało głosów (gen. Marian Januszajtis i gen. Mieczysław Norwid-Neugebauer), aby – w proteście przeciwko wiarołomstwu aliantów – okręty te zatopić. Szef KMW wiceadm. Świrski zdecydował jednak o wydaniu okrętów Brytyjczykom. Obawiał się, by tak jaskrawa demonstracja, jak zatopienie okrętów nie została odebrana jako akt wrogi

⁸⁹ *Ibidem*, s. 213, 218, 222, 224.

⁹⁰ Francja uznała Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej 2 VII, a Wielka Brytania i Stany Zjednoczone – 5 VII 1945 r.

w stosunku do władz brytyjskich. W jego ocenie (także i innych wyższych dowódców PSZ), w danej sytuacji byłoby to na rękę wyłącznie ZSRR. Mogłoby też negatywnie rzutować na stosunek władz brytyjskich do polskiej emigracji wojskowej⁹¹.

Bezpośrednio po wojnie nastąpił wzrost liczby personelu Polskiej Marynarki Wojennej: z 3650 osób 1 maja 1945 r. do 4 tysięcy 1 grudnia 1945 r. W związku z repatriacją stan ten zmniejszył się i na początku grudnia 1946 r. osiągnął 3050 osób⁹².

Podana poniżej struktura organizacyjna i obsada personalna (bez pomocniczego personelu wojskowego i cywilnego) Kierownictwa Marynarki Wojennej dotyczy początku 1946 r., a więc okresu, w którym następowała stopniowa likwidacja jego komórek. Zaczęto od skasowania 8 marca Wydziału Wywiadu Obronnego. 29 maja utworzono w Biurze Planowania referat statystyczny, który miał opracować dane do centralnej kartoteki Polskich Sił Zbrojnych⁹³.

Na czele Kierownictwa Marynarki Wojennej stał wiceadm. Jerzy Świrski, który miał dwóch zastępców. Podlegali mu bezpośrednio:

- oficer flagowy (adiutant) szefa KMW – por. mar. Karol Mayer;
 - oficer sztabowy do zleceń szefa KMW (były attaché morski w Londynie) – kmdr dypl. Tadeusz Stoklasa wraz z pomocnikiem (byłym attaché morskim w Paryżu) – kmdr ppor. Stanisławem Lasockim;
 - główny oficer łącznikowy Admiralicji Brytyjskiej przy KMW – Commander (Cdr; kmdr ppor.) Geoffrey W. Childs;
 - kierownik Pomocniczego Urzędu ds. Oficerów – kmdr por. Marian Wolbek;
 - inspektor marynarki wojennej – kmdr Eugeniusz Pławski, kierownik referatu – kmdr ppor. Wilhelm Pacewicz;
 - kierownik Kancelarii Głównej KMW – por. pil. Zbigniew Nosowicz.
- Pierwszym zastępcą szefa KMW był kontradm. Józef Unrug, któremu podlegały:
- Wydział Organizacyjno-Wyszkoleniowy, szef kmdr dypl. Marian Majewski; kierownicy referatów: kmdr ppor. Wojśław Przygodzki, kmdr ppor. Kazimierz Hess;
 - Wydział Personalny, szef kmdr por. Bolesław Biskupski; kierownicy referatów: kmdr ppor. pil. Kazimierz Szalewicz, kmdr ppor. Walery Januszewski, kpt. mar. Stanisław Kince;
 - kierownik Wydziału Wywiadu Obronnego – kmdr pil. obs. Karol Trzasko-Durski;
 - kierownik referatu ogólnego – kmdr por. Stefan Gebethner;
 - Oddział Sztabowy (Obsługi) – dowódca por. mar. Stefan Reszkitny.

Drugim zastępcą szefa KMW był kontradm. Karol Korytowski. Podlegały mu:

- Biuro Planowania KMW, kierownik kmdr por. Brunon Jabłoński;
- Wydział Planowania Ogólnego i Demobilizacji, szef kmdr por. Artur Reyman; kierownicy referatów: kmdr ppor. Tadeusz Jekiel, kmdr ppor. Antoni Wacięga; referenci: kpt. mar. Henryk Dąbrowski i kpt. mar. inż. Władysław Zaziemski;

⁹¹ T. Kondracki, *Polska Marynarka Wojenna na Zachodzie 1939–1947*, w: *Wojsko Polskie w II wojnie światowej*, Warszawa 2005, s. 330.

⁹² *Idem*, *Stowarzyszenie Marynarki Wojennej 1945–1992*, Gdynia 2003, s. 40; W. Pater, *Personel Polskiej Marynarki Wojennej w latach 1939–1947*, w: *Siły zbrojne – polityka. Studia ofiarowane profesorowi Jerzemu Przybylskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Toruń 2005, s. 245–246.

⁹³ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 229, 238.

- Wydział Przysposobienia Zawodowego, kierownik kpt. mar. inż. Ferdynand Biel; referenci: por. mar. inż. Zdzisław Sadowy, por. mar. inż. Henryk Rogojski, por. mar. Roman Haberlau;
- referat statystyczny Biura Planowania, kierownik kmdr por. Czesław Janicki; referent por. mar. inż. Henryk Hoyer;
- Biuro Studiów, kierownik kmdr por. Włodzimierz Kodrębski; kierownicy referatów: kmdr por. Aleksander Hulewicz, kmdr ppor. Wieńczysław Kon;
- referat wychowania i oświaty, kierownik kmdr por. Konrad Namieśniowski; referenci: kpt. mar. Julian Ginsbert, por. mar. Jędrzej Giertych, por. mar. Oskar Gliński;
- referat informacji zewnętrznej, kierownik kmdr por. Władysław Kosianowski; referent por. mar. cz. w. Mariusz Moczulski-Hrynkiewicz,
 - a) administracja czasopisma „Polska na Morzach”, kierownik Aleksander Mazucato,
 - b) sekcja fototechniczna, kierownik ppor. Aleksander Koźluk;
- referat opieki, kierownik kmdr por. Tadeusz Mindak; referenci: kmdr ppor. Mikołaj Szemiot, kpt. mar. Olgierd Koreywo;
- Komenda Pomocniczej Morskiej Służby Kobiet, komendantka młodsza inspektorka (kmdr ppor.) Ewa Miszewska; referentka II oficer (por. mar.) Maria Pachocińska;
- Szefostwo Administracji Marynarki Wojennej, szef kmdr inż. Wacław Żejma,
 - a) referat techniczny i uzbrojenia, kierownik kmdr inż. Stanisław Rymaszewicz;
 - b) referat zaopatrzenia intendenckiego, kierownik kmdr por. inż. Piotr Bukraba,
 - c) referat zaopatrzenia materiałowego, kierownik kmdr por. dypl. Aleksander Trzyna,
 - d) referat cenzury rachunkowej, kierownik kmdr por. Ignacy Szaniawski;
 - e) komisarz Marynarki Wojennej (referat administracyjno-gospodarczy) – por. mar. Wacław Maciesowicz;
- Szefostwo Służby Zdrowia Marynarki Wojennej, szef kmdr ppor. lek. Bronisław Danielewicz, zastępca kpt. mar. lek. Paweł Czajkowski⁹⁴.

W zależności od potrzeb organizacyjnych, szkoleniowych i techniczno-administracyjnych, a w późniejszym okresie także ze względu na przygotowania do zadań po spodziewanym powrocie do kraju, Kierownictwo Marynarki Wojennej zmieniało swoją wewnętrzną organizację.

W ostatnim rozkazie dziennym (nr 15 z 3 marca 1947 r.) szef KMW wiceadm. Jerzy Świrski zawiadomił podwładnych, że od 8 marca kontradm. Józef Unrug obejmuje stanowisko zastępcy inspektora generalnego PKPR ds. personelu MW, a także oświadczył, że ostatnim dniem istnienia Polskiej Marynarki Wojennej będzie 31 marca 1947 r. Ponadto szef KMW przekazał kontradm. Unrugowi prowadzenie od 8 do 31 marca wszystkich spraw marynarki wojennej. W konsekwencji tego rozkazu oraz rozkazu przygotowawczego z 22 lutego 1947 r. o przekazaniu obowiązków przez poszczególnych szefów i kierowników nastąpiło włączenie Kierownictwa Marynarki Wojennej do Inspektoratu Generalnego

⁹⁴ AMMW, Zespół Relacji, sygn. 104, J. Bartlewicz, Wspomnienia ze służby w Polskiej Marynarce Wojennej na emigracji w latach 1945–1947, mps, s. 16–18; C. Ciesielski, W. Pater, J. Przybylski, *op. cit.*, s. 95–97; *Kadry morskie...*, s. 272, 274.

PKPR⁹⁵ oraz przeorganizowanie go w Urząd Zastępcy Inspektora Generalnego PKPR ds. Personelu MW oraz Komisję Likwidacyjną Marynarki Wojennej⁹⁶, co oznaczało jej ostateczne rozwiązanie w Wielkiej Brytanii.

Siła, możliwości rozwojowe i operacyjne Polskiej Marynarki Wojennej na Zachodzie zależały przede wszystkim od tworzących ją ludzi. Ograniczona liczba kadr limitowała rozbudowę wszystkich „małych flot”, z marynarką Wolnych Francuzów łącznie. Wielu spośród polskich oficerów, którzy znaleźli się w Wielkiej Brytanii, nie było zdolnych do pływania; przed wojną zajmowali oni stanowiska techniczne i administracyjne. Przy współdziałaniu z Admiralicją Brytyjską nie zachodziła konieczność rozwijania struktur tych służb, ponieważ Polska Marynarka Wojenna korzystała w szerokim zakresie z zaplecza Royal Navy⁹⁷.

SUMMARY

Jerzy Romanowicz, Organization of the Polish Navy in France and Great Britain in 1939–1947

The management of the Navy was recreated on 27th October, 1939 in Paris Hotel „Regina” and it had the following composition: Jerzy Świrski – Chief Admiral, Karol Korytowski – deputy commander, Marian Wolbek – head of Navy Lieutenant Commander, Hugon Pistel – head of the Merchant Navy Lieutenant Commander and Stefan Gebethner – orderly officer of chief Management of the Navy and Captain of Navy. Following agreement between the governments of Polish and British concerning the maritime cooperation and development of the Polish Navy on the basis of the British fleet management of the Navy transferred on 29th December, 1939 to the naval attaché headquarter in London.

On 1st January, 1940 a new organizational structure of the Directorate of Navy was introduced. Its members included: Independent Organization and Training Office, Independent Personnel Office, Independent Technical and Material Supply Office, Independent Budget and Accounts Office and Merchant Navy Office. What is more, the Directorate of Navy was consisted of: an orderly officer of the Navy chief of the Directorate, Head Office located outside of London, and two offices: Human Resources and Historic Registration.

The principal activities of the management direction of the Navy in the United Kingdom was to preserve the distinctiveness and traditions of the Polish Navy remaining in a very good relationships with the Royal Navy. Its primary purpose was not only to maintain the combat readiness of ships, but also to collect the materials and experiences required the Polish Navy after the war (Study Tour). Despite of the acknowledgement, at the beginning of July 1945, given by the Western powers of pro-Soviet Transitional Government of National Unity in Warsaw (which amounted to the withdrawal recognition for the Polish government in exile), the Navy leadership to the end, there were almost unchanged in composition. Only later there were gradually reducing staff and eliminating organizational units, creating a new structure under the Polish Resettlement Corps.

Depending on organizational, training, technical and administrative needs, and later due to the preparation for the task after the expected return to the country, leadership of the Navy changed its internal organization.

⁹⁵ Szef KMW ustalił dzień 15 III 1947 r. jako termin przejścia KMW na organizację Inspektoratu Generalnego PKPR. Zob. IPMS, sygn. R.115a, Dziennik Zarządzeń Szefa KMW nr 3/Tj., z 15 III 1947 r.

⁹⁶ S. M. Piaskowski, *op. cit.*, t. 3, s. 242.

⁹⁷ W. Kon, *Przy angielskim nabrzeżu*, Gdańsk 1974, s. 190–191.

РЕЗЮМЕ

Ежи Романович, Организация польского военно-морского флота во Франции и Великобритании в 1939–1947 гг.

В состав возрожденного 27 октября 1939 года в парижской гостинице „Регина» управления военно-морским флотом входили: контр-адмирал Ежи Свирски (начальник), командор Карол Кориговски (заместитель), командор поручник Мариан Вольбек (начальник отделения ВМФ), командор поручник Хугон Пистель (начальник отделения торгового флота) и капитан Стефан Гебетнер (ординарец начальника отделения ВМФ). На основании договора между Польшей и Великобританией о морском сотрудничестве и предполагаемом развитии польского флота на базе британских ВМС управление ВМФ было перенесено 29 декабря 1939 года в резиденцию морского атташе в Лондоне.

1 января 1940 года была определена новая организационная структура управления ВМФ в следующем составе: отдельный организационно-учебный реферат, отдельный персональный реферат, отдельный реферат технического и материального снабжения, отдельный реферат счетоводства и торгового флота. Кроме того, в состав управления ВМФ вошли: ординарец начальника ВМФ, начальник канцелярии и находящиеся вне Лондона два реферата: персональной регистрации и исторический.

Основным направлением деятельности управления ВМФ в Великобритании являлось сохранение отличия и традиций польских моряков. При этом надо было также удерживать доброжелательные отношения с командованием королевских военно-морских сил. Управление ВМФ отвечало не только за содержание судов в боевом состоянии, но и накопление материалов и опыта, которые могли пригодиться польским ВМС после войны. Несмотря на признание в начале июля 1945 года западными странами Временного правительства народного единства в Варшаве, управление ВМФ до конца года функционировало в неизменном составе. И только позже началось постепенное сокращение персонала и организационных ячеек, которые в последствии вошли в состав Польского корпуса приспособления и размещения (Polish Resettlement Corps).

В зависимости от организационных, учебных и административно-технических потребностей, а в позднейший период, также, и в связи с подготовкой к предполагаемым заданиям после возвращения в Польшу управление ВМФ изменило свою внутреннюю организацию.